

decisione, diminutione gignentis: « Sapientia, inquit, quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua, ac demutatione sui creavit ex seipsa, quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate, quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ, ex natura gignente nativitas. At vero nativitas, legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est: ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed, quia Dei Filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est; ideo ait creatam se esse Sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. »

Denique Palacius Sapientiam ait dici creatam, id est, possessam a Deo, et, ut exponit Jansenius, apud Deum in rerum natura extitisse et substituisse; Siracides enim sequitur Septuaginta, qui, *Prov. viii*, 22, pro *Dominus possedit me*, ut habent Hebræa et Noster, vertunt: *Dominus exivit*, id est, *creavit me*, quasi *ex creavit*, idem sit quod *possedit*, per metalepsin; quæ enim creata et comparata sunt, eadem a creante et comparante possidentur. Est igitur hæc tertia sapientiæ laus, quod ipsa sit tota possessio Dei; digna illa quidem tanto possessore; dignus ille tanta possessione. Igitur ab æterno Deus tanta possessione fuit dives et felix. Verum de hoc dicendum *Prov. viii*, 22.

Secundo, Sapientia creata proprie, prior fuit creata ab ævo, id est, ab initio seculi et temporis, quando Deus eam condidit, indiditque Angelis et Adæ; item cælis, terræ, elementis, omnibusque rebus creatis: omnia enim in numero, pondere et mensura creanda disposuit. Ita S. Augustinus lib. XII *Confess.* cap. xv, per sapientiam accipit Angelos primo a Deo creatos: « Sapientia, inquit, quæ creata est, intellectualis est natura, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia, etc. Ergo, quia prior omnium creata est quædam sapientia, quæ creata est mens rationalis et intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ, quæ sursum est, et libera est, et æterna in cælis; etsi non invenimus tempus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creatura est; ante illam tamen est ipsius Creatoris æternitas, a quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat tempus; ipsius tamen conditionis suæ. » Videtur hic sentire S. Augustinus Angelos creatos esse ante mundum et tempus, quod olim plures Patres Græci senserunt; sed jam ex Concilio Lateran. certum est eos non ante, sed simul cum mundo creatos esse, ut ostendi *Genes.* cap. i.

Rursum et potius sapientia ab ævo, id est, ab

æterno, creata, id est, creari decreta est; prædestinata enim a Deo fuit ejus creatio ab æterno: hanc enim, ut derivatam a sua prima et increata Sapientia, ac suo tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam ab æterno intellexit, suoque intellectui ac voluntati objecit Deus, volens eam creare juxta rationes et modos ab intellectu sibi propositos. Ita D. Thomas I. p. *Quæst. xli*, art. 3. Sic enim Hebræi sæpe usurpant verba realia pro mentalibus aut verbalibus: ut, cum Apostolus, I. *Timoth. i*, vers. 9, ait gratiam Christi ante tempora sæcularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Jeremias, cap. i, 40, ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est, evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet et quasi vice Dei decernat. De sapientia creata accipere videtur Syrus, dum vertit: « Super hæc omnia (puta, super arenam maris, pluviam guttas, dies sæculi, altitudinem cæli, latitudinem terræ, ac abyssum, de quibus sermo præcessit) multiplicata est sapientia, et roborata est (vel prævaluit) fides ab ante,» vel ab initio. Ubi sapientiam videtur interpretari fidem, sicut noster interpretatur intellectum prudentiæ; quia fides docet et suggerit dictamina sapientiæ et prudentiæ. Arabicus Syro consentit, vertitque: « Magis quam hæc omnia multiplicata est sapientia, confirmata est fides. »

Maxime vero creata, id est, creari prædestinata est Sapientia incarnata, puta, Christus homo. Huic enim proprie competit esse creatum in tempore secundum humanitatem, et ab æterno esse genitum secundum divinitatem. Ita Rabanus hic, ac S. Athanasius serm. 3 *Contra Arian.*; Nazianzenus orat. 4 *De Theol.*; Cyrillus lib. V *Thesauri*, cap. iv, et S. Augustinus lib. V *De Trinit.* cap. xii. Rursum, Christus prior omnium creatus est, et, ut ait Sapiens *Prov. viii*, 22, fuit *initium*; hebr. *rescit*; græce, *ἀρχή*, id est, principium et principatus, « viarum Domini; » quia Dominus Christo operum suorum primatum addixit, fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum, prædestinationum et prædestinatorum, effectorum, creaturarum, donorum, gratiarum et virtutum, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat. Unde S. Ambrosius lib. *De Interpellatione Job*: « Soli Christo, inquit, servabatur magnarum prærogativa virtutum, quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: Dominus creavit me principium viarum suarum. » Et S. Basilius in *Apolog. ad Cæsarianos*: « Christus, inquit, principium Evangelicorum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum, » ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum, instaurentur et reparentur.

Tertio, sapientia, id est, sapientiæ objecta et dictamina ab æterno fuere creata, id est, creata et dictata a mente Dei; ac decreta, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis, hominibus, cæterisque creaturis.

Rursum aliqui sic exponunt: Sapientia creata est prior omnium, hoc est, sapientia facta est prior omnium; sapientia præfecta est omnibus; sapientia donata est hæc dignitate, ut esset prior et princeps omnium; ut, scilicet, ipsa esset idea, exemplar, et architecta omnium rerum creandarum; verbum enim *creo*, subinde idem est quod *præfecto*, ut cum dicimus: Rex creat principes, duces, magistratus. Unde Syrus vertit: Super omnia hæc multiplicata est sapientia, et prævaluit. Sic illud *Prover. viii*, 22: « Dominus creavit me initium viarum suarum; » juxta Septuag. S. Athanasius *ad decreta Nicenæ Synodi* sic exponit: « Dominus præfecit me operibus suis incipientis rebusque inchoandis. » Huncque maxime genuinum esse loci illius sensum, censet noster Salazar. Sed ille huic loco non ita congruit. Nam explicans subdit Siracides: « Et intellectus prudentiæ ab ævo. » Agit ergo de prioritate ævi et temporis, non præeminentiæ et præfecturæ. Sensus ergo jam datus potius est ætiologicus et causalis, quam proprius et formalis. Causa enim et finis, cur prior creata sit sapientia, fuit, ut ipsa esset cæterorum omnium creandarum et agendorum idea, exemplar, causa et architecta.

ET INTELLECTUS PRUDENTIÆ. — Vatablus: « Et prudens intelligentia. » Jam dixi can. V, sapientiam nunc vocari intellectum, nunc prudentiam, nunc scientiam, etc. Sapientia enim vocatur, quatenus sapit res veras et celestes, vereque facit sapientem. Eadem dicitur intellectus, vel intelligentia, quatenus sublimis est, et non nisi intellectu ab Angelis et hominibus intelligentibus percipitur. Eadem dicitur prudentia, quatenus prudenter dirigit actiones hominis et Angeli ad bonum, honestum et debitum finem. Unde Platonici, quos sequitur S. Augustinus, dicebant rationem nostram, cum contemplatur summa, vocari rationem et sapientiam; dum vero curam habet de infimis, vocari prudentiam. Sensus ergo est, q. d. Dei sapientia non solum divina aspicit, ut sapientia; sed etiam ad humanam miseriam et ignorantiam se demittit, ut eam doceat prudenter agere, eaque ratione prudentiæ rationem et nomen induit. Rursum Palacius: Intellectus, ait, idem est quod acumen; q. d. Sapientia est acumen prudentiæ quod fuit ab æterno; sapientia enim est sublimitas et immensitas prudentiæ. Sic dicitur, vers. 24: « Scientiam et intellectum prudentiæ sapientia compartietur, » id est, sapientia dat scientiam et acumen prudentiæ.

AB ÆVO. — Id est, ab omni æternitate, vel ab omni tempore imaginario, quod mente fingimus æternitati coexistisse, id est, ut Apostolus loquitur, a temporibus æternis, *Rom. xvi*, 25. Fuit enim ab æterno sapientia increata in Deo formaliter; creata vero fuit in eo eminenter, objective, exemplariter et efficienter, sive ut in causa exemplari et efficiente, uti jam dixi. Hæc est quarta sapientiæ laus, scilicet, quod sit æterna.

Ex dictis liquet Dei sapientiam non cognoscere futura, quæ necdum in tempore existant, ex eo quod illa realiter præsentia sint ævo, sive æternitati: hæc enim realis presentia aliud esse nequit, quam realis coexistentia cum æternitate. Atqui res futuræ non coexistunt æternitati, antequam existant in seipsis secundum esse suum creatum; coexistere enim alteri supponit existere in se, tanquam quid prius. Unde non coexistunt æternitati, nisi suis temporibus, dum singula suo ordine promuntur, et suas essendi vices subeunt. Quare hæc coexistentia nihil juvat ad illa intuenda tanquam præsentia, priusquam fiant, et multo minus ut videantur ab æterno; oportet enim illa non solum coexistere æternitati, sed coexistere ab æterno, ut ab æterno tanquam præsentia videri possint.

Nec obstat, quod æternitas ambiat totum tempus; quia non ambit simul toti tempori coexistendo: coexistit enim illi successive, non successione sui, sed temporis. Allabuntur enim novi dies prioribus præterlabentibus; et dum hic dies præsens est, coexistit æternitati secundum aliquid indivisibile sui, sed cras non coexistet, sicut nec heri coexistit: sicut in flumine allabuntur novæ aquæ, et tangunt rupem flumini insidentem; sed statim transeunt, nec redeunt amplius. Totus rerum cursus ab initio mundi usque ad finem, est instar fluminis, sub æternitate, tanquam sub rupe quadam immobili, transeuntis. Itaque, sicut rupes illa non simul coexistit, nec simul tangit omnes fluminis partes, sed successive: sic nec æternitas simul rebus omnibus coexistit, sed successive, prout illæ successive esse accipiunt.

Radix ergo et origo, cur Deus omnia videat et prævideat, est infinita efficacitas oculi divini, cujus radius se extendit per totum tempus, tangens et incurrens in omnia, quæ in aliqua parte temporis existunt: quo enim vis visiva est major, eo longius se extendit. Sicut igitur oculus corporeus maximæ acrimonie in altissima specula constitutus, simul videret totam viam, et omnes in principio, medio, vel fine viæ constitutos: ita oculus divinus, super omnia temporalia et mutabilia elevatus, fertur in totum temporis decursum, et in omnia, quæ per totum tempus fiunt, singula ab æterno quasi tangens, secundum loca et tempora, quibus esse accipiunt. Nec aliter illa videt, cum jam sunt, quam antequam essent, aut cum esse desiderint; sed semper eodem modo illa intuetur, secundum omnem statum, quem toto temporis successu habent. Quare, etsi continua in rebus sit variatio, in visione tamen illius non est ulla successio, sed summa immutabilitas. In hac visione, quam et *presentiam* vocamus, omnia sunt facta, quæ futura sunt: « oratio temporum, inquit D. Prosper *sentent.* 57, in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua apud illum sunt nova, qui fecit

quæ futura sunt. » Ita noster Lessius *De Attrib. divin.*, lib. *De Æternitate Dei*. Deus enim, ex altissima æternitatis specula, omnes seculorum temporumque decursus prospicit, et eminens quasi cominus intuetur.

3. FONS SAPIENTIE, VERBUM DEI IN EXCELSIS. — *q. a.* Verbum Dei excelsi in cœlis excelsis habitans, est fons sapientiæ. Solet in Script. sapientiæ comparari aquæ, flumini, mari, ob multas ejus cum his analogias; quia scilicet, sicut aqua aridam, plantas et homines sitientes; sic sapientia mentes aridas et sitientes irrigat, saturat, inebriat, vivificat, lætificat, imprægnat, fecundat. Unde illud cap. xxiv, 40: « Ego sapientia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio; ego quasi fluvii Dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso. » Ita hic eidem illam comparat Siracides, *q. d.* Sicut aqua in visceribus terræ collecta erumpit in fonte, ibique primo se ostendit et communicat, ut sit et vocetur fons aquarum, ex quo hinc inde rivuli derivantur: ita sapientia primitus collecta in Deo (in eo enim suam habuit originem et collectionem, ut dixi vers. 1), primo se communicavit et quasi erupit in Verbo, illudque constituit fontem sapientiæ, ex quo omnes ejus rivuli in homines, Angelos, cæterasque creaturas derivantur. Verbum Dei est duplex: essentialis, commune toti S. Trinitati; et notionale, proprium Filio. Verbum enim mentis est ipsa mentis conceptio et intellectio. Sicut ergo conceptio et intellectio in divinis est duplex: essentialis, qua intelligit omnia Pater, Filius et Spiritus Sanctus; et notionalis, qua dicitur et prodicitur Filius, sic prorsus est et Verbum.

Magis tamen proprie accipias Verbum notionale, sive Filium cum S. Augustino lib. XV *De Trinit.* cap. xi, quia hic proprie dicitur Verbum, estque fons sapientiæ manans a Patre. Ejus vero meminit, ut significet sapientiam homini petendam a Christo, qui est Verbum Dei cœlestis, ab omni impuritate terrestri alienum, rectum, sanctum et perfectum, a quo proinde manant mandata æterna, quæ scilicet in se firma et constantia sunt, durante semper, ac sui observantem deducunt ad beatam æternitatem. Verbum ergo essentialis est ipsa conceptio, et jussio Dei, quæ scilicet omnia in sapientia dixit, jussitque fieri dicens: Fiat lux, sol, sidera, homines, animalia, etc. Genes. 1, ac illico facta sunt. Simile est Verbum notionale: utrumque increatum est. Divine S. Dionysius *De Divin. Nomin.* cap. vii: « Verbum, inquit, Deus cum laude appellatur a Scriptis divinis, non solum propterea quod et verbum, seu rationem, et mentem, et sapientiam supplet; sed etiam quod omnium causas in se æquabiliter anticipatas habeat, quodque per omnia vadat, pertingens, ut scriptum est (Sapient. viii), usque ad finem omnium. » Ac post pauca subdit: « Hoc verbum est simplex vere-

que existens veritas: circa quam ut puram, et nusquam aberrantem universorum cognitionem fides divina consistit, stabile credentium firmitermentum; quæ quidem hos in veritate collocat atque in ipsis collocat veritatem identitate quadam nunquam dissuasibili. » Hæc est quinta sapientiæ laus, quod ipsa sit intellectio et verbum mentis divinæ, quo Pater se et omnia cognoscendo, se et omnia dixit. Eructavit enim Pater verbum bonum, *Psal.* xlv. 1.

Posset secundo hic accipi verbum creatum, puta, lex creaturis omnibus decreta, dataque a Deo; lex, inquam, tum naturalis, uti est lex cœlorum, aquæ, ignis, id est, status eorum, cursus et ordo eis præfixus et inditus a Deo, juxta illud: « Ordinatione tua perseverat dies, » *Psal.* cxviii, 91. Et: « Statuit ea in æternum, et in seculum seculi, » *Psal.* cxlviii, 6. Tum moralis, uti est lex naturalis et positiva data hominibus et Angelis: hæc enim eos deducit ad fontem sapientiæ, imo est eis fons et scaturigo sapientiæ. Ita Pineda lib. III *De Rebus Salom.* cap. xxvi, n. 6. « Fons, inquit, sapientiæ Verbum Dei in excelsis: et ingressus (viæ, aditus, itinera) illius, mandata æterna » (quæ perpetuo servanda præcipit supremus legislator Deus): sicut enim eadem via est, iter idem, idemque impetus humanæ mentis per mandatorum custodiam ad promerendam sapientiam, et videndum primum illum atque celsissimum divinæ lucis fontem: ita idem ejusdem a Deo sapientiæ hominibus communicatæ effluxus est et cursus, per eadem mandatorum itinera spatientis et excurrentis, et nunquam a Deo, id est, a sua scaturigine aberrantis; sicut scriptum est *Joan.* vi: « Omnis, qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » Quod si sapientiæ rivulus totus insumatur, vel in querendis terrenis opibus, vel in consecrandis vite animalis voluptatibus, vel in ambiendis vanissimis honoribus, ac nihil divinum quærat: « non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Quæ autem desursum est sapientia, plena fructibus bonis, » etc. *Jacob.* cap. iii, 15.

Denique Palacius explicat, *q. d.* Verbum Dei est fons, puteus, mare et oceanus sapientiæ: Nam, ut ait S. Augustinus serm. *De Samaritana*, « Omnis puteus fons est: ergo Verbum Dei, quod mare est sapientiæ, utique et fons erit sapientiæ. » S. Gregorius Nazianzenus vero orat. *De Theolog.* « Hæc tria inquit, distinguuntur, flavius, fons, oculus fontis. Fluvius manat ex fonte; fons efficitur ex oculo; ex oculo bullit aqua, quæ facit fontem; e fonte prodit aqua, quæ efficit rivum. » Aptè ergo Verbum nuncupatur fons ex oculo, id est, ex mente Patris emanans: mens enim Patris est quasi oculus semper apertus ad intuendum se, et intelligendum omnia. Ex hoc fonte, puta Verbo, manant rivi, id est, creaturæ omnes.

Scrutati sunt veteres per multa annorum sæcula fontem seu originem Nili, nec potuere reperire. Unde Lucanus lib. X:

Arcanum natura apud non prodidit ulli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
Mirari, quam nosse tuos.

Nostro tandem sæculo cognitum est, Nilum oriri apud Æthiopes, puta, in quodam Africæ lacu in regno Congensi, uti observarunt Lusitani, qui illa loca lestrarunt.

Magis scrutati sunt Philosophi fontem sapientiæ, sed irritò conatu. Illum ergo hic Siracides designat, indicatque esse Verbum Dei in excelsis; ut significet, frustra quæri in terris, cujus scaturigo est in cœlis: in Æthiopia, inquam, hoc est, in splendore et ardore divino SS. Trinitatis, juxta illud *Psal.* cix, vers. 3: « Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te. » Ait ergo: « Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis, » *q. d.* Verbum Dei Patris æternum, fons est omnis sapientiæ, a quo omnes creaturæ, omnes Angeli et homines suos sapientiæ rivulos hauriunt et mutantur. Porro fons hic sapientiæ divinæ suum habet in Deo et Verbo objectorum ordinem, juxta nostrum modum intelligendi. In primo enim signo rationis, fertur in divinam essentiam et personas divinas: in secundo, in omnia possibilia: in tertio, in omnia opera possibilia rerum possibilibus: in quarto, in omnia futura ex hypothesi: in quinto, in omnia futura absolute. Unde merito dictum a Propheta: « Sapientiæ ejus non est numerus. »

Quocirca omnes res creatæ, vel creandæ et possibiles, sunt in divina essentia, tanquam in primordiali rerum fundo et fundamento; in potentia, ut in causa effectrice ex nihilo; in sapientia formaliter et objective, et velut in causa exemplari. Sapientia primo, in essentiam conversa, eam omnino comprehendit, se illi exæquans, et prorsus commetens. Ex vi hujus comprehensionis sequitur immediate omnium possibilibus conceptio, seu effectio: ex hac omnium operum et effectuum, quæ a creatura, tam possibili quam existente, fieri possunt, distincta notitia: hinc omnium eorum, quæ quavis hypothesi futura essent, clara intuitio: denique omnium reipsa, vel præsentium, vel præteritorum, vel futurorum æterna visio. Hoc modo et ordine sapientia Dei in quinque velut sphaeras objectorum et intelligibilium procedit; et quicquid attingit reliquorum, ex vi comprehensionis essentiæ attingit, quæ omnium possibilibus ratio præna est et fundamentum. Itaque in Deo est non solum universitas sapientiæ et intelligentiæ, sed etiam universitas objectorum et intelligibilium.

Moraliter S. Augustinus in *Psal.* xxxv, vers. 40: « Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Quis est, ait, fons vitæ,

nisi Christus? Venit ad te in carne, ut irrigaret fauces tuas sitientes. Satiabit sperantem, qui irrigavit sitientem. Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Hic aliud est fons, aliud lumen: ibi non ita. Quod enim est fons, hoc est et lumen. Fons est, quia satiat sitientes: lumen, quia illuminat cæcos: ibi non fatigaberis, quia fons est: non tenebraberis, quia lumen. » Idem in *Psal.* xli, 1: « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Eia, fratres, ait, aviditatem meam capite, desiderium hoc meum communicate, simul amemus, simul in hac siti exardescamus, simul ad fontem intelligendi curramus. Desideremus ergo velut cervus fontem. » Et inferius: « Curre ad fontes: desidera aquarum fontes. Apud Deum est fons vitæ, et insiccabilis fons: in illius luce lumen inobscurable. Lumen hoc desidera; quemdam fontem, quoddam lumen, quale non norunt oculi tui: cui lumini videndo oculus interior præparatur, cui fonti hauriendo sitis interior inardescit. Curre ad fontem, desidera fontem: sed noli utcumque; noli, ut quaecumque animal currere: ut cervus curre. Quid est, ut cervus? Non sit tarditas in currendo, impigre curre, impigre desidera fontem. Inveniemus enim insigne velocitatis in cervo. » Et post nonnulla, suggerit obicem hujus cursus ad sapientiam tollendum, scilicet, concupiscentias: « Quomodo inquit, concupiscis fontem sapientiæ, cum adhuc laboras in veneno malitiæ? Interfice in te quicquid contrarium est veritati: et cum te videris tanquam vacare a cupiditatibus perversis, noli remanere, quasi non sit quod desideres: est enim aliquid quo te tollas, si jam egisti in te, ut non sit impeditor contra te. »

IN EXCELSIS. — Potest hoc accipi quasi epithetum Dei, *q. d.* « Verbum Dei qui celsissimus est, » ita Tigurina; aut ut epithetum sapientiæ, indicans ejus situm et locum, *q. d.* Fons sapientiæ non oritur in imis terræ vallibus, sed in excelsis cœlorum montibus, indeque in terram defluit: quia fons hic non est terrenus, sed cœlestis et divinus, puta, Verbum Dei.

ET INGRESSUS EJUS (*πορταὶ αὐτοῦ*, id est, viæ ejus, scilicet, sapientiæ, per quas ipsa incedit et egreditur, sunt) MANDATA ÆTERNA. — Persistit in metaphora aquæ et fontis, *q. d.* Sicut fons per certas vias, semitas, alveos et canales labitur et defluit in vicinos agros et vineas; ita fons sapientiæ puta, Verbum Dei, per certas vias et canales sapientiam eructat et derivat in homines, Angelos, omnesque creaturas: viæ hæc, sive canales, sunt mandata Dei æterna, puta, æternæ Dei ordinationes et constitutiones; et, ut S. Augustinus ait lib. IX *Civit.* xxii, sunt æternæ Dei leges, quæ in ejus sapientia et Verbo vivunt, in quibus Angeli cursum et ordinem mundi, suumque et hominum legunt, discuntque, quid sibi, quid hominibus

lacto sit opus, ut sapienter secundum Dei legem vivant, quo sancte vitam transigant, et beatam vitam ac aeternitatem caelestem assequantur. Sicut enim vers. præc. ostendit sapientiae originem et statum; ita hic ostendit ejusdem ad creaturas progressum et proflexum. Hæc est sexta laus sapientiae.

Secundo, Jansenius sic explicat, q. d. Ingressus, sive viae, id est, modi et rationes, juxta quos sapientia in gubernandis creaturis procedit, sunt fixæ et perpetuæ instar mandatorum aeternorum; quia ipsæ sunt perpetuæ Dei ordinationes, mandata et decreta, quas Deus homini, Angelo et singulis creaturis quasi legem vivendi et agendi præstituit et præfixit, juxta quas sapientia ingrediendum et vivendum exigit. Hic sensus ex parte convenit cum primo.

Tertio, alii, q. d. Ingressus, id est, viæ, quæ ducunt ad sapientiam, sunt mandata Dei in aeternum duratura. Vis ergo sapientiam consequi? vis iter ad eam nosse et capessere? serva Dei mandata: hæc te recta ad illam ducent. Sicut enim via vitæ vocatur via ad vitam: sic via sapientiae vocatur via ad sapientiam. Unde Tigurina non tam ad verbum quam paraphrastice vertit: « Fons sapientiae, sermo Dei excelssimus est; et aditus aempiterna ejus præcepta. » Sic et Palacius.

Quarto, Lyranus: Fons, ait, totius sapientiae creatæ est Verbum Dei, quod ingrediens in montem Sina dedit Judæis mandata Decalogi, quæ sunt aeterna; quia juris naturæ, ideoque semper obligant et durant.

Allegorice Rabanus, et S. Bernardus serm. in Nativitate B. Mariæ, de Aquæductu: Fons sapientiae Evangelicæ est Verbum incarnatum. Unde, cum Verbum per carnem assumptam ingressum est in orbem, dedit ei mandata aeterna, puta, præcepta Evangelii. Lex enim Evangelii post legem naturæ et Mosaicam est tertia et ultima; nec ei alia succedet, sed durabit in aeternum, suosque ultores transcribet cælo, et beatæ aeternitati. Unde S. Fulgentius lib. Ad objectiones Arian. in II resp.: « Quod, inquit, initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus. » Quocirca S. Justinus philosophus et martyr sub annum Christi 130, cum, quærens sapientiam, varias philosophorum sectas pererrasset, et nullibi eam invenisset, a sene quodam sibi apparente audivit: « Id quod tam anxie quæris, non nisi in schola Christi fas est reperiri. At tu votis et precibus tibi ante omnia lucis portas aperiri opta: neque enim ab aliquibus perspicuntur aut intelliguntur, præterquam si Deus et Christus eis concesserint intelligentiam. » Huic credens et obediens Justinus, et christianus, et philosophus, et martyr effectus est. Ita ipse refert Dialogo cum Tryphone.

Et Origenes, homil. 3 in Josue: « Incarnatio, inquit, Salvatoris non nobis merum ingressit et integrum deitatis aspectum; sed tanquam per fenestram fecit nos per incarnationem suam lumen deitatis aspicere. » Accedit Hugo, qui minutim multiplices hos Sapientiae incarnatæ, puta, Christi, ingressus recenset. Primus, inquit, est in utero Virginis Deiparæ per incarnationem; secundus est in mundum, per nativitatem; tertius in Jordanem, per declarationem: baptizatus enim a Joanne in Jordane, eo indicante, et Patre e cælis detonante: « Hic est Filius meus dilectus; » agnitus fuit esse Dei Filius, et Messias; quartus in infernum, ad patrum liberationem; quintus in cælum, per ascensionem.

Tropologice multiplices, varii et incomprehensibiles sunt Dei ingressus in animam, quibus eam ad se trahit, illuminat, immutat, evehit, inflammat. Sic S. Paulum vocavit per se visibiliter, eum fulgure siderans et prosternens, Act. ix, 3. Cornelium vocavit per Angelum, Act. x, 3. Eunuchum Candacis reginæ vocavit per Philippum, Actor. viii, 29. Alios vocat per flagella, alios per beneficia: hos per præceptores et concionatores; illos per libros et exempla Sanctorum, uti vocavit S. Augustinum. Sancti et contemplativi viros Dei ingressus, instinctus, elevationes, raptus, quibus eos docet praxes omnium virtutum, modos orandi, contemplandi, etc., sentiunt, nec eos comprehendere possunt.

6. RADIX (Syrus vertit, radices; et Arabicus fundamenta, in plurali) SAPIENTIE CUI REVELATA EST, ET ASTUTIAS ILLIUS QUIS AGNOVIT? — q. d. Nemo sapientiae originem, rationes et modos plene cognoscit: quia radix sapientiae est Deus, quem nemo perfecte intelligit; licet ramos quosdam sapientiae a Deo in se derivatos, aliquo modo quisque cognoscat. Unde Lactantius lib. III De Falsa sapientia, cap. vi: « Ubi ergo, inquit, sapientia est? ut neque te omnia scire putes, quod Dei est; neque omnia nescire, quod pecudis: est enim aliquid medium, quod sit hominis, id est, scientia cum ignoratione conjuncta et temperata. Scientia in nobis ab anima est, quæ oritur e cælo: ignoratio a corpore, quod est e terra. Unde nobis et cum Deo, et cum animalibus est aliqua communitas. Ita, quoniam ex his duobus constat elementis, quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris; pars nobis data est scientiæ, pars ignorantiae: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet. » Alii per radicem sapientiae intelligunt timorem Domini: hic enim statuitur initium sapientiae: pauci enim illo ævo cognoverunt Deum, Deique timorem, id est, religionem et cultum.

« Astutias, » vel, ut Vatablus, calliditatem, Græce παρορρηματα, in bonum capit Siracides, æque ac Septuaginta in Proverbiis: hos enim sequitur. Ita D. Thomas I II, Quest. xix, art. 7, ad 2: « Dicendum, inquit, quod timor Dei comparatur

ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem. Unde dicitur Eccli. i: Radix sapientiae est timere Dominum. Rami autem illius longævi. Et ideo, sicut radix virtute dicitur esse tota arbor: ita timor Dei dicitur esse sapientia. »

« Astutias, » ergo vocat rationes sapientes, cautelas, circumspectiones, quas Deus ubique in operibus suis faciendis et gubernandis adhibet: has enim nemo plene pervestigare et comprehendere potest. Unde Syrus vertit, « arcana intelligentiæ quis cognoscit? » Idipsum representarunt Ægyptii hieroglyphico Isidis, sive Minervæ Saitanæ, in ejus templo hæc erat inscriptio: « Ego sum omne quod fuit, est, et erit; et meum peplum nullus adhuc mortalium evolvit: quem peperit fructum, sol est, » uti ex Plutarcho et Proclo refert noster Nicolaus Causinus lib. I Parabol. hist. cap. lvi: hæc enim Isis, sive Minerva, erat symbolum sapientiæ caelestis. Hoc est, quod de sapientia canit Baruch cap. iii, 15: « Quis invenit locum ejus, et quis invenit thesauros ejus? Ubi sunt principes Gentium, qui in avibus cæli ludunt? qui argentum thesaurizant, et aurum, etc. Viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est, etc.; viam autem sapientiæ nescierunt. »

Quocirca Lactantius lib. III De Falsa sapientia, impugnat Philosophos, qui se sapientiam invenisse jactitabant; ac inter alia cap. xvi: « Quando, inquit, Philosophi esse cœperunt? Thales (ut opinor) primus: recens hæc quidem ætas. Ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste investigandæ veritatis? » Et mox: « Seneca, nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit. Quod irridens Persius: Postquam, inquit, sapere urbi cum pipere et palmis venit: tanquam sapientia cum saporis mercibus fuerit invecata; quæ secundum hominis naturam est, cum homine ipso cœperit necesse est: si vero non est, nec capere quidem illam posset humana natura. Sed, quia recepit; igitur a principio fuisse sapientiam necesse est. Ergo Philosophia, quia non a principio fuit, non est eadem vera sapientia: sed, videlicet, Græci, qui sacras veritatis Litteras non attigerant, quemamodum depravata esset sapientia, nesciverunt. Et ideo cum vacare sapientia humanam vitam putarent, Philosophiam comenenti sunt, id est, latentem atque ignotam sibi veritatem disserendo eruere voluerunt, quod studium, per ignorantiam veri, sapientiam putaverunt. » Septima est hæc sapientiae laus, scilicet, quod ipsa hominibus et Angelis sit incomprehensibilis.

Allegorice, radix sapientiae est B. Virgo Deipara: hæc enim est mater Sapientiae incarnatæ, puta, Christi. Unde a Patribus vocatur, et in Litanis invocatur radix sapientiae, quam Deus crea-

vit in Spiritu sancto, ut dicam vers. 9. Hujus enim admirabilem conceptionem, nativitatem, præsentationem, vitamque angelicam in templo, annuntiationem, partum Verbi, etc., virtutes, doctes, prærogativas, excellentias, prudentiam et sapientiam nemo comprehendit; præsertim, quia ipsa sola Verbi incarnationem, nativitatem, infantiam, sapientiam, vitam et gesta per experientiam ocularem, auritam, sensibilem, et multo magis mentalem, puta, per illustrationem intellectus, et ardores voluntatis sibi a Verbo intra se concepto, et jugiter sibi præsentate assidue immisissos cognovit, eaque S. Lucae, ut ea in Evangelio conscriberet, ac Apostolis et fidelibus revelavit. Unde S. Thomas I part., Quest. xxv, art. 6, ad 4, quærens, an Deus possit creare creaturas perfectiores quam creavit, et illis rursus alias et alias perfectiores in infinitum, respondet posse; sed excipit tria, scilicet, incarnationem Verbi, maternitatem Virginis Deiparæ, et beatitudinem nostram, quæ sita est in visione et fruitione Dei: hæc tria enim, cum Deum involvant, imo pro objecto habeant, hinc nihil iis potest a Deo fieri melius; alioqui enim Deo aliquid esset præstantius. Quare sicut non potest esse perfectior homo, quam Christus, utpote homo Deus; nec perfectior felicitas, quam visio et possessio Dei: sic nec perfectior potest a Deo fieri mater, quam mater Verbi, utpote, Dei. « Quare hæc tria, inquit, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus: ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo. » Denique ipsa est radix sapientiae: quia illam supereminentem a Deo sibi infusam, Apostolis, cæterisque fidelibus communicavit, et indes se invocantibus communicat, uti communicavit S. Gregorio Thaumaturgo, jubens S. Joanni, ut illi traderet Symbolum formulamque fidei, quam Origeni, Ario et hæreticis opponeret. Item Alberto Magno, Ruperto Abbati Tuitiensi, S. Thomæ Aquinati, aliisque pluribus. De hoc plura cap. xxiv, vers. 6 et sequent.

7. DISCIPLINA SAPIENTIE CUI REVELATA EST, ET MANIFESTATA? ET MULTIPLICATIONEM INGRESSUS ILLIUS QUIS INTELEXIT? — Idem dicit aliis verbis, quod dixit vers. præcedenti: unde hic versus deest in Græcis Complut. Romanis, et cæteris, ac nonnullis Latinis. Disciplina ergo sapientiæ, est ipsa ordinata sapientiæ methodus, dispositio et ratio, qua cuncta sapienter et ordinate agit, constituit et disponit. Multiplicationem ingressus, sive viarum ejus vocat multiplices providentiæ ejus vias et rationes, quas tam variis creaturis varias, sed cuique congruas et proprias adhibet et adaptat. Pro his omnibus Syrus et Arabicus habent duntaxat, « Arcana, vel secreta, intelligentiæ quis cognovit, vel comprehendit? »

8. UNUS EST ALTISSIMUS CREATOR OMNIPOTENS, ET REX POTENS, ET METUENDUS NIMIS, SEDENS SUPER THRONUM ILLIUS, ET DOMINANS DEUS. — « Illius, »

non sapientiæ; Græce enim est masculinum, *άνθρωπος*, sed Dei altissimi: « *illius* » ergo, id est, suum. Hebræi enim idem *יהוה* dunt pronomen absolutum et reciprocum. Unde interpres Latinus unum cum altero sæpe permutat, ut dixi in proœmio. Jam subaudi, *agnovit, intellexit*, nam quæstioni propositæ: Quis cognovit radicem, disciplinam, ingressus et vias sapientiæ? respondet, Solus Deus altissimus. Rationem addit a posteriori, et quasi indicium ex effectu, quod, scilicet, ipse sit *primo*, « creator omnium: » per sapientiam enim sapienter creavit omnia; *secundo*, quod sit « omnipotens: » omnipotentia enim directrix est sapientia; quia quidquid sapientia dicit sapienter posse fieri, hoc omnipotentia Dei efficere potest; *tertio*, quod sit « rex potens: » regi enim ad regendum opus est sapientia, eoque majori, quo majus est ejus regimen et potentia; *quarto*, quod sit « metuendus nimis, » puta, tremendus, venerandus et latria colendus, quem adorant Dominationes, et tremunt Potestates tanquam Numen, quod sapientissime et justissime omnia videat, provideat, præmet, et puniat etiam gehenna et æternis ignibus: unde quasi iudex et vindex sedet in throno suæ majestatis et gloriæ, quem describit Daniel cap. vii, 9, et S. Joannes Apoc. iv, 2, et Ezechiel cap. i, 26: vide quæ illis locis annotavi; *quinto*, quod sit « dominans Deus, » ubique et semper, puta, in cælo et in terra per omnia secula. Ad hunc enim immensum dominatum immensa requiritur sapientia et providentia, ut omnia combinet, adæquet, disponat juxta ejusque et totius Universi bonum.

Græca hic de more concisa sunt, sicque habent: « Unus est sapiens (in se et per essentiam) metuendus nimis, sedens super thronum suum. » Sic et Syrus: « Unus est et terribilis solus Deus, quia ipse dominator est super omnes thesauros ejus, » scilicet sapientiæ. Et Arabicus: « Unus est metuendus solus ipse, Deus dominans universis thesauris illius. » Septima ergo hæc est sapientiæ laus, quod, scilicet, tanta, tam sublimis, ampla et vasta sit, ut a nemine, nisi a solo Deo omnisciente et omnipotente, comprehendi possit. « Deus enim, » ait S. Anselmus in *Monologio*, cap. xv, « est summa essentia, et summa vita, summa ratio, summa salus, summa justitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa æternitas, summa potestas, summa unitas. » Et S. Cyprianus, lib. *Quod idola non sunt*: « Mundi unus est rector, qui universa quæ sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior; nec comprehendi, tactu purior est nec æstimari, sensu major est: et ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. » Et S. Bernardus. lib. v *De Consideratione*: « Quid est Deus? Voluntas omnipotens, be-

nevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, æterna beatitudo. » Et infra: « Amat ut charitas, novit ut veritas, iudicat ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, operatur ut virtus, tuetur ut salus, revelat ut lux, assistit ut pietas, etc. »

9. IPSE CREAVIT ILLAM IN SPIRITU SANCTO. — Græca non habent *in Spiritu Sancto*, sed tantum: « Dominus ipse creavit illam. » Nonnulla Latina legunt: « Ipse creavit illam Spiritus. »

CREAVIT. — Id est, elicit, genuit, produxit, ut dixi vers. 4. Sed quomodo *in Spiritu Sancto*? nam Deus Pater non genuit Sapientiam, puta, Verbum, in Spiritu Sancto; sed potius per Verbum (ut ait S. Cyrillus lib. XII *in Joannem*, cap. lvi), et cum Verbo produxit et spiravit Spiritum Sanctum.

Respondeo primo, creata sapientia, de qua magis hic loqui videtur Siracides, creata est in Spiritu sancto: quia Deus Pater per Spiritum, et per amorem, quo volebat se suaque bona communicare creaturis, eas creavit in sapientia, et cum sapientia, quam eis indidit. Hanc enim quasi architectam creationis constituit, « et effudit illam super omnia opera sua, » ut subdit vers. 11. Rursum hanc sapientiam Deus « creavit » ab æterno, id est, creare decrevit et prædestinavit, concipiendo, scilicet, ideam mundi creandi, rerumque creandarum numerum et mensuram, ordinem et legem, præsertim quam Angelis et hominibus erat præscripturus, idque « in Spiritu Sancto, » id est, ex dilectione et amore creaturarum, Angelorum et hominum, qui amor attribuitur Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus per voluntatem, et actum amoris notionalem Patris et Filii spiratur et producitur. Unde S. Athanasius, *Disput. contra Arium*, ex hoc loco probat Spiritum sanctum esse Deum. Hic sensus, uti facilis, obvius et congruus; ita valde appositus est et genuinus: Siracides enim, æque ac Salomon, de sapientia loquitur confuse et generatim. Unde quædam dicit de ea, quæ magis conveniunt increatæ, quædam quæ magis creatæ; et tale est hoc. Vult enim docere Deum ab æterno decrevisse creare creaturas in sapientia ex amore, qui appropriatur Spiritui Sancto, non autem ob proprium aliquod commodum; ideoque hunc Dei amorem fuisse purum et sanctum; ac proinde opus hujus amoris, puta, mundum, Angelos, homines, legesque et præcepta eis a Deo præstituta et præfixa esse pura, sancta et omnino irreprehensibilia. Quocirca Syrus et Arabicus, pro *creavit eam*, verunt, *manifestavit eam*.

Secundo, increata Sapientia, tam essentia quam notionalis, creata, id est, producta et genita, est a Patre in Spiritu Sancto, id est, primo, ex spiritali sanctaque divinitate, et naturæ divinæ fecunditate quasi prodiit et emanavit: proprie enim essentialis Sapientia a Deo non est producta, nec genita, cum sit unum idemque cum Deo; sed nostro modo concipiendi dicitur producta

eo sensu, quem jam assignavi. Nos enim concipimus et metimur divina quæ non videmus, ex humanis et creatis quæ videmus. In his autem videmus sapientiam creatam prodire et produci ex spiritali natura, et præstantia intellectus angelici et humani. Igitur simili modo concipimus Sapientiam increatam quasi prodire ex immensa excellentia divinitatis, ita Jansenius, nam Spiritus Sanctus dupliciter accipitur: *primo*, notionaliter, quasi proprium tertie personæ sanctissimæ Trinitatis; *secundo*, essentialiter, quomodo Deus Pater est Spiritus Sanctus: si est enim ipse Spiritus, est et sanctus. Unde quidam codices *in Spiritu Sanctum* scribunt minuscule s. Romani tamen, Plantiniani, et cæteri scribunt majuscule, quasi sit nomen proprium Spiritus Sancti. Quare *secundo*, increata Sapientia (puta, Verbum) creata, id est, producta, est in Spiritu Sancto, « non principative, quia Spiritus Sanctus non est principium Filii, sed comitative, » ait Lyranus. Itaque *in Spiritu Sancto*, id est, cum Spiritu Sancto, hic enim a Patre Filioque producitur et procedit, ut intelligamus Spiritum Sanctum fuisse ab æterno simul cum Patre et Filio: Hebr. enim *וְיָ*, id est, *in*, sumitur pro *וְיָ* *in*, id est, *cum*, *apud*, *juxta*, cæterisque præpositionibus. Vel *in Spiritu Sancto*, quasi in fine et termino, q. d. Creatio, id est, productio Sapientiæ, id est, Verbi, non ibi stitit, sed ulterius processit, ac finita et terminata est in productione Spiritus Sancti; Pater enim gignendo Verbum, simul dedit ei fecunditatem spirativam, ut secum possit spirare et producere Spiritum Sanctum; hæcque vis in ratione Verbi includitur, adeo ut ipsum plane et per omnia perfectum non sit, donec spiret Spiritum Sanctum: in Spiritu Sancto enim terminatur omnis activitas, omnis productio interna deitatis, puta, Patris et Filii. Sic S. Augustinus lib. vi *De Trinitate*, ait Patrem et Filium se invicem amare Spiritu Sancto, scilicet, amore, non essentiali et formali; sed notionali et producto, qui est finis et terminus amoris essentialis: « Nam Spiritus Sanctus, ait, est summa charitas, utrumque conjungens, nosque subjungens. » Et lib. v: « Communio quædam consubstantialis Patris et Filii, est amborum Spiritus Sanctus. » Sic idem Augustinus lib. lxxxiii *Quest.* ait Patrem esse sapientem sapientia genita, non formaliter: sic enim sapiens est, sapitque et intelligit sapientia essentiali et ingenita, sed effective et terminative; quia, scilicet, ejus intellectio notionaliter producit sapientiam genitam, sive Verbum, in eoque terminatur. Unde idem Augustinus lib. xv *De Trinitate*, et lib. i *Retract.* cap. xxvi, docet proprie dicendum esse, Patrem non esse sapientem sapientia genita (quia Pater non accipit sapientiam a Verbo, sed potius Verbum eam accipit a Patre), sed propria et ingenita.

Tertio, Palacius sic exponit, q. d. Pater creavit, id est, possedit Filium, qui est in Spiritu Sancto, scilicet, cum quo est illi una natura: sicut enim

Pater est in Filio, ita Filius est in Spiritu Sancto, ut significetur hic trium divinarum *περὶ ἑαυτοῦ*, sive circuminsessio, de qua ex Damasceno alibi dixi. Cum enim una sit essentia trium personarum, hinc fit, ut Pater sit in Filio et Spiritu, et Filius sit in Patre et Spiritu, et Spiritus Sanctus sit in Patre et Filio, idque non tantum quoad essentiam unam et eandem, quæ tribus personis communis est, uti voluit Durandus in I, *dist.* 19, et alii nonnulli; sed etiam quoad ipsam personam. Quia enim eadem prorsus et individua est tribus personis essentia, hinc fit ut non sola essentia, sed et per eam persona quælibet alteri inexistat, uti docent S. Bonaventura, Marsilius, Scotus, et alii passim in I, *dist.* 19; qua de re alibi plura dixi.

Quarto, Theologi multi sic exponunt: Pater creavit, id est, genuit Sapientiam, puta, Verbum, ex cognitione Spiritus Sancti; quia genuit illud ex cognitione et comprehensione suæ essentiæ, et omnium quæ in ea sunt: in ea autem est fecunditas spirandi Spiritum Sanctum, et possibilitas creandi omne possibile: quare ex cognitione Spiritus Sancti, et creaturarum possibilitum, pariter ac essentiæ divinæ, producitur et procedit Verbum, uti docet probabiliter Franciscus Suarez lib. ix *De Deo trino et uno*, cap. iv, v, vi et alii, licet Gabriel Vasquez cum nonnullis id neget.

Allegorice Sapientia incarnata creata est in ritu Sancto: quia incarnatio fuit opus, non sed Spiritus Sancti. Unde in Symbolo dicitur « Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus Maria Virgine. » Quocirca Angelus conceptum annuntians, Virgini quærenti: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » respondit: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. » *Luc.* 1. 35. Ita Rabanus. Rursum Sapientia, imo Sapientiæ æternæ mater, est B. Virgo: hanc creavit Deus in Spiritu Sancto, quia simul creata et repleta Spiritu Sancto fuit, uti decebat matrem Dei mox futuram, ideoque in gratia omnes homines et Angelos superavit: quare ejus gratiam solus Deus « dinumeravit et mensus est, » juxta illud *Prov.* ultim.: « Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. » Ita S. Bernardinus tom. II, *serm.* 1, *art.* 3, cap. i. Hæc est octava sapientiæ laus, scilicet, quod Deus eam creavit in Spiritu Sancto.

Ex dictis liquet, hunc locum non favere Græcis, qui dicunt et docent Spiritum sanctum non procedere a Filio, sed a solo Patre: ob quem errorem ipso festo Spiritus Sancti, puta, Pentecostes, capta a Mahomete Turcarum Imperatore Constantinopoli, eversum est imperium Græcorum anno Domini 1453. Maluerunt Græci cum Latinis de Spiritu Sancto otiosis falsisque disceptare verbis, quam seriis contra barbaros decernere armis. Itaque justo Dei judicio ejusdem Spiritus sancti